

Örményekről - Rómában és Erdélyben

Beszélgetés Jakubinyi György
örmény apostoli kormányzóval és gyulafehérvári érsekkel

Szöcs Csaba: Örmény apostoli kormányzóként részt vett a vatikáni örmény találkozón, azon a liturgikus megemlékezésen, amelyet az örmény genocídium 100. évfordulója kapcsán rendeztek. Mit kell tudni erről az évfordulóról?

Jakubinyi György: A genocídium modern fogalom, habár a jelenség sajnos mindig is létezett, jelentése: népirtás. Szociológiai-történelmi kifejezés, a modern korban bukant elő és minden népirtásra használják. Sokszor a háborúkban győztes államok, akik tisztogatni akarnak az országban, ilyen módszerekkel akarnak megszüntetni a nemzeti kisebbségektől, és nem ismerik be, hogy népirtást követtek el. A 20. században a leghíresebb és legnagyobb népirtás a nemzetiszocializmus idején, 1933-tól, Hitler uralomra jutásától kezdődött és a II. világháború lezárásáig tartott. Ezt nevezték genocídiumnak először, majd ennek mintájára a többit is. A zsidó népirtás hivatalos neve azonban a holokauszt, görög szó, a Szentírásban szerepel, a jeruzsálemi templomi áldozatoknál a mózesi könyvekben, a korbának, az egészen eléggé áldozatnak a görög fordítása. Nemzetközileg hatmillió zsidó elpusztítását fogadják el a vézskorszak idején. A holokauszt szót azonban a Zsidó Világszövetség kérésére nem alkalmazzák más népirtásoknak a megnevezésére, tekintettel a szentírási, kultikus eredetű szóra. A 20. század első népirtásának mintegy

másfél millió örmény esett áldozatul, hivatalosan 1915. április 24-ét tekintik az örmény népirtás emléknapjának, habár kisebb-nagyobb szünetekkel harminc évig tartott.

Sz. Cs.: Hogyan zajlott és mi motiválta ezt a történelmi rémtettet a 20. század elején?

J. Gy.: Az ifjútörökök mozgalmának vezetése alatt az volt

a cél, hogy Törökországot megtisztítsák a keresztényektől, mert a keresztényekben az ellenséggel lehetséges szövetséget láttak, elsősorban az örményekben. Köztudomású, hogy Örményország nagy részét a törökök foglalták el, kisebb része az Orosz Birodalom része lett, s ezzel magyarázható, hogy a jelenlegi beosztás szerint a hétmillió örmény nemzet fele lakik a Szovjetunió szétesése utáni független Örményországban, a többi a „határokon túli” örmény. A török-részi Örményországban az örmény népirtás már 1894-ben megkezdődött, aztán szünetelt és 1915-ben akarták véglegesíteni. Az örményeket a szíriai pusztaság szélére deportálták, gyalog kellett menniük, elsőként a gyermekek és édesanyák haltak meg, utána a férfiak, élelmet nem adtak nekik, halálba hajszolták őket, s aki útközben nem engedelmeskedett, egyszerűen agyonlőtték. Mintegy másfél millió örmény pusztult így el, de a török kormány ezt nem ismeri el, háromszázazerről beszélnek és arra hivatkoznak, hogy ezek a háborús körülményeknek köszönhetően

haltak meg, illetve azért, mert az orosz ellenséggel titokban felvették a kapcsolatot, s ezért akarták az orosz határtól minél messzebbre költöztetni őket. Deportálás mindig volt háborúk idején, de a valóság az, hogy ez csak papíron volt átköltöztetés, ugyanis direkt pusztító menetben hajtották a halálba az örményeket.

Sz. Cs.: Ezzel is magyarázható az, hogy most, amikor a *Ferenc pápa* az ünnepi homíliájában egy korábbi pápai nyilatkozatot idézve a 20. század első népirtásának nevezte az örmény genocídiumot, a török hivatalos állásponttal szemben, a törökök tiltakozását kiváltva...

J. Gy.: A török hivatalos álláspont közismert, s ezért amikor egy-egy török író felszólal, hogy ideje volna már elismerni a múltat és a bűnt, majdnem kiközösítik az illetőt. Az örmények azt kérik a különböző államoktól, hogy ismerjék el hivatalosan a tudatosan szervezett népirtást, mert csak a tények beismerése lehet a kienkesztelődés első lépése a két nemzet között. A nehézség azonban nagy, mert 1915-ben nem fejeződött be a népirtás. Azért tekintik ezt kezdetnek, mert azzal kezdődött el 1915-ben, hogy Mardin városában összegyűjtötték a nem muzulmánokat, tehát nemcsak örményeket, hanem más keresztényeket is, és egyszerűen felszólították: vagy áttérnek az iszlámra, vagy kivégzik őket! Ott halt hősi halált, miután megkínózták, körmét húzták, *Malojan Boldog Ignác*, Törökország 1915-ig legnagyobb keresztény városának, Mardinnak az örmény katolikus érseke. *II. Szent János Pál* pápa avatta őt boldoggá, így már az örmény genocídiumnak vannak a katolikus egyház által boldoggá avatott vértanúi is, ugyanakkor elismeri őt az Apostoli Örmény Egyház is. A hétmillió örménynek négy pátriárkája van. A legfelsőbb katolikus-patriárka

a főváros, Jereván mellett a szent városban, Ecsmiadinban székel, Világosító Szent Gergely mai utóda, aki megkeresztelte 301-ben az örmény királyt, III. Tiridátot és a népet. A másik nem legfelsőbb, csak katolikus-patriárka, Ciliciában székelne, de 1922-ben *Atatiürk Kemál* az utolsó örményt is kitiltotta Törökország belsejéből. A kis Örményország fővárosa Sebastia, ahol a világ leghíresebb és legismertebb örmény vértanúja, *Szent Balázs* püspök élt. Február 3-án adjuk a torokáldást, melyben a szent örmény vértanúk közbenjárását kérjük a betegségekre, a katolikus egyházban mindenütt, csak éppen azt felejtik el megemlíteni, hogy egy örmény szentről van szó. Sebastia (ma Sivas) városában ma törvényben van: örmény nem teheti be oda a lábát. A jelenlegi Örményország alig egynegyede a történelmi Örményországnak, a hétmilliónak a fele lakik Örményországban s a fele, három és félmillió pedig a határokon túl. Elsősorban kb. egymillió a volt Szovjetunió területén él, és a másik két és félmillió szórányban, Amerikában, Argentínában és így tovább.

Sz. Cs.: Erdélyben is élnek örmények, sajnos egyre kisebb számban. Mikortól számítjuk az örmények Erdélybe telepedését?

J. Gy.: Az erdélyi örménység 1672-77-ben jött át Moldvából, püspökük vezetésével, mert a türelmetlen moldvai fejedelem, *Duca Vodă* úgy tekintette, hogy ő a bizánci császárok utódja, s egyszerűen felszólította az örményeket, hogy legyenek ortodoxok. Ezt a püspök nem vállalta, s az örmények átjöttek a szomszéd Erdélybe, mert Erdély 1672-ben, éppúgy, mint Havaselve és Moldva, autonóm fejedelemség, de a töröknek adófizető állam volt. Az erdélyi fejedelemségben magyar vezetés volt és a székely-magyar-szász állott az országgyűlésben, a fejedelmek pedig, a Báthoryakat

kivéve, többségben reformátusok voltak. Apafi Mihály fejedelem befogadta az örményeket. Számukra ez csak azt jelentette, hogy a török adófizető moldvai fejedelemtől, aki üldözi a nem ortodoxokat, átjöttek a szintén törökadó-fizető *Apafi Mihály* fejedelem alá, aki vallási türelmet gyakorolt és persze kereskedelmi kiváltságokkal látta el őket. Így indult meg az erdélyi örmény letelepedés. Amikor 1688-ban a Habsburgok bevonultak Erdélybe, Nagyszebent tették meg a fejedelemség központjának. Ezután kezdődött a románok és az örmények uniója, tehát katolikus fennhatóság alatt, a Habsburgok alatt. A románok csak 1698-ban, de az erdélyi örmények már 1692-ben részben elfogadták az uniót. Minász püspök, aki átvezette népét, nagyon idős volt már, nem lehet bizonyítani, hogy katolizált vagy nem, de az utódja igen, aki Botoșaniban született és Rómában végzett, a Hitterjesztő Kongregáció Egyetemén, Axente vagy Oxendius a család neve.

Sz. Cs.: Az örmény moldvai tartózkodást egyes családnevek is megörökítik...

J. Gy.: Tudjuk azt, hogy a románok a számukra hosszú és érthetetlen örmény családi nevek helyett ragadványneveket kaptak, általában a foglalkozásról. Például Placsintár, az palacsintasütős volt, vagy például a káposztaárus, ez volt a püspök, Verzár, mostani rövidített örmény névvel, de *Värzărăscu* románul káposztaárust jelent. Mindegyik örmény család tudta az ősi örmény nevét is, de ezt használták a polgári életben. A román ragadványnevével jöttek Erdélybe és a magyar helyesírás szerint írták. De már a magyar anyakönyvvezető időnként lefordította nevüket, például a Lăcusta név gyakori az örményeknél.

Ott van például a ditrói Sáska család: örmény származásúak és Lăcusta volt

a román ragadványnevéük. Vagy például a Magyarok Világszövetségének az elnöke, *Patrubány Miklós*. A Patrubani azt jelenti, hogy őse olyan üzletember volt, akinél mindent négy fillérért adtak. Vagy ott van például az egyik legnagyobb magyar festő, szülővárosom szülőte, *Hollósy Simon*. Az édesapja költözött be Máramarosszigetre mint kereskedő. Mint gazdag örmény a főtéren vett házat, az most Hollósy-szülőházként emlékműzeum a város főterén, román nevük Corbui volt, vagyis Holló. Amikor látta, hogy Máramarosszigeten magyar névvel jobban menne az üzlet, mint román-örmény ragadványnevével, Hollósyra magyarosította, így lett a nagybányai, majd a técsői festőiskola alapítója Hollósy Simon.

Sz. Cs.: Hogyan alakult az örmények helyzete a fejedelemség idején?

J. Gy.: Az örményeknek *Oxiende Verzerescu* elérte azt, hogy a Szentszék ki nevezte nem megyéspüspöknek, hanem apostoli vikáriusnak. Ez nagyon érdekes Erdély történetében. A tordai híres országgyűlés 1568-ból úgy ünneplik, mint a vallásszabadság első országgyűlési kimondását, ám ha megnézzük az iratokat, valójában más a helyzet. A három nemzet, a magyar-székely-szász, akik az országgyűléseknek jogilag tagjai voltak, a három bevett vallás mellett negyediknek elismerte az unitárius egyházat. De ugyanakkor olyan döntést hoztak, hogy ettől kezdve újabb vallást nem szabad alapítani, s egyik bevett vallásról a másikra nem szabad áttérni. Kérdem én azt, hogy ez akkor vallásszabadsági döntés? Ugyanakkor egy megyesi országgyűlés kimondta, hogy - jóllehet a római katolikus bevett vallás - a katolikusoknak, „az pápistáknak pispekük ne legyen”. A 150 éves erdélyi történelemben, bár szabad

vallásgyakorlat volt a katolikusok részére, püspök nem jöhetett az országba. Amikor *I. Lipót* császár bevonul Erdélybe, átveszi az Apafi Mihály-féle Constitutiones Approbatae-t, vagyis az alkotmányt, és a Diploma Leopoldinummal bevezeti az osztrák uralmat Erdélybe, s továbbra is érvényes, hogy katolikus püspök nem lehet. És éppen ezért a református urak nem tudtak mit kezdeni a katolizált örmény püspökkel. Katolikus püspök, de nem római katolikus. Semmiféle országgyűlés nem foglalkozott az örmények egyenjogúsításával, nem volt se nemzet, se vallás, de ez a katolikus püspök, Oxiende Verzerescu szabadon gyakorolhatta a püspöki dolgokat, úgyhogy a mikházi templomot ő szentelte fel, járt bérálni a római katolikus híveket, akiknek a püspökük nem jöhetett el.

Sz. Cs.: Időközben létrejött a Romániai Örmény Katolikus Ordináriátus, amelynek vezetésével kormányzói minőségben *Jakubinyi György* latin rítusú segédpüspököt bízta meg a Szentszék 1991-ben.

J. Gy.: Az új Örmény Ordináriátus, hat plébániával, 1936-ban jött létre, a konkordátum alapján. 1948-ban a Népköztársaság felszólította az egyházakat, hogy alkossák meg a szervezeti szabályzatukat, és feltételként azt, hogy külföldtől nem függhetnek, a legfőbb előljáró román polgár lehet és az országban székeljen. 1949 májusában 13 „kultuszt” hagyott jóvá a kommunista nagy nemzetgyűlés - így nevezi a törvény -, és érdekes, hogy a demokráciában ma is így nevezik az állami törvények, hogy cultele, a kultuszok, nem felekezet és nem egyház... Ebből tizenegy keresztény és két nem keresztény (a két nem keresztény kultusz a zsidó és a muzulmán). A tizenegy keresztényben három ortodox, mégpedig a román ortodox egyház, az örmény ortodox egyház és az

úgynevezett lipován, vagyis a bráilvai orszok Julián-naptárt követő egyháza van. Négy történelmi protestáns egyházat ismertek el, abból három magyart: a reformátust, a magyar evangélikust és az unitáriust. Negyedik a német nyelvű, nagyszebeni székhelyű erdélyi ágostai hitvallású szász evangélikus egyház. Emellett négy új protestáns felekezetet is elismertek, mind a négy román, de a baptistáknál van magyar kisebbség is, s az evangéliumi keresztényeknél német kisebbség. Ezenkívül a pünkösdisták és a hetednapos adventisták vagy szombatosok. Ez a négy. Közben készült a katolikus státútum is, *Márton püspök* úr a zsebében hordozta azt a szabályzattervezetet, amit a püspökök közösen megbeszéltek, és úgy volt, hogy ő viszi fel Bukarestbe. De a szentimrei kanyarban 1949 júniusában letartóztatták, zsebében ezzel a tervvel, úgyhogy nem lett belőle semmi. S különben sem hagyták volna jóvá, mert úgy kezdődött a szabályzat, ahogy a konkordátum, hogy Romániában a katolikus egyház három rítusban: a bizánci, a római-latin és az örmény rítusban létezik. A románok azonban azt mondták, hogy a görögkatolikusok önként visszaléptek az ortodox egyházba, ahonnan 250 éve a Habsburgok ravasz ígéretekkel és kényszerrel kiragadták, és csak most, a kommunista „szabadságban” tértek vissza. Ez márványlapon bevésve mai napig ott áll a koronázó templomon, 1948-ban tették ki és '90 óta elfelejtették levenni, mert most is ezt állítják az ortodoxok.. Az örmények, látván, hogy az erdélyi görögkatolikus románokkal mi történt, nem merték beadni a kérést, hogy léteznek, ti. attól féltek, hogy a regáti apostoli gregorián, azaz nem katolikus örményekhez csapják őket úgy, mint ahogy az erdélyi görögkatolikusokat az ortodox

egyház bekebelezte. Ezért úgy szerepeltek, hogy a gyulafehérvári római katolikus egyházmegye négy örmény rítusú plébániája, ahogy 1930-ig, a konkordátumig is így volt. Az örmény rítus így nem szerepelt a ,48-as lajstromon, mert nem adták be attól való félelmükben, hogy hozzászadják a regáti örményekhez.

Sz. Cs.: Milyen változást hozott az örmény katolikusok szempontjából az 1989-es fordulat?

J. Gy.: Amikor eljött a változás ,89 decemberében, a *Ceaulescu*-házaspár kivégzése után *Ion Iliescu*, a Nemzeti Megmentési Front ideiglenes elnöke még aznap bejelentette, hogy a megtúrt és az üldözött római és görögkatolikus egyházat azonnal elismerjük kultuszként, de két külön kultuszként, nem úgy, ahogy a konkordátumban volt, hogy egy egyház három rítusban. Két külön kultusz. És így az örmény kiesett.

A következő lépés az volt, hogy ,91-ben *Bálint érsek* urat elkísértem a Keleti Kongregációhoz Rómába, ahol kérte, hogy töltsék be az örmény kormányzóságot, mégpedig püspökkel, hogy legyen tekintélye az állam előtt. *Claudio Gugerotti* akkori altitkár és örmény referens azt mondta, hogy jó, ez nagyon egyszerű, máris megcsináljuk az iratot, és *Bálint érsek* urat kinevezik a Romániai Katolikus Örmények Ordináriátusa apostoli kormányzójának. Azt mondta *Bálint érsek*, „engem nem, hanem a segédpüspököt”. Utána mondta nekem nevetve *Bálint érsek* úr: „Tudod, a szabályzatunk szerint segédpüspöknek nincs szavazati joga - így van ez a mai napig - a Romániai Katolikus Püspökkari Konferencián, de mint kormányzó lesz szavazatod, és akkor egy magyar szavazattal több lesz.” És így is lett. Kineveztek kormányzónak, megjelent

a pápai újságban, mégpedig a félhivatalosban, a napilapban, de kinevezési iratot nem kaptam. Eltelt fél év, s akkor megkérdeztem *Gugerottit*, hogy mi ennek az oka. A nuncius azt mondta, hogy hát valami zavar van, mert „te mint örmény kormányzó, latin segédpüspök vagy. Márpedig az örmény a keleti kongregációhoz tartozik, akárcsak a görögkatolikus püspökségek. Ők pedig szóvá tették, hogy egy román püspököt kellett volna kinevezni, mert keleti rítus.” Persze emögött az állt volna, hogy nyolc örmény templomot kapnak, mert akkor a püspök-kormányzó rendelkezik.

1991 decemberében kint voltam szinóduson Rómában, azt mondtam az örmény referensnek, hogy ha nem adnak a kezembe kinevezést, nem tudom elismertetni, de akkor engem ne vádoljanak, hogy Romániában az örmény katolikus egyház nincs elismerve. Félórán belül azonnal kiadta a kinevezésemet. Hazajöttem és egyenesen mentem *Vlăduțescu* vallásügyi államtitkárhoz. Ő filozófus volt, átmenetileg vezette a kultuszt, nem is mondott le a katedráról, hogy el ne veszítse, tudta, hogy a másik bizonytalan. Félórát filozofált velem, az ügyet azzal intézte el, hogy „nagyszerű szakembereim vannak, máris meg fogják csinálni. Menjen szépen haza és majd értesítik.” Hát a nagyszerű szakemberek azok voltak, akik negyven éven át jártak le Fehérvárra minket gyomrozni, a „departament” szakértői, akik most demokraták lettek... 1992 áprilisában, tehát öt hónap múlva az egyik volt elvtárs felhívott és azt mondta, hogy ha azt akarom, hogy elismerést kapjon a Romániai Örmény Katolikus Ordináriátus, csak külön kultuszként lehet. Mert van a római katolikus és van a görögkatolikus kultusz, tehát nem talál az örménnyel.

De ehhez az szükséges, hogy mint minden másnál, a létszám a népszámlálás 0,1 százaléka kell legyen, ami akkor 21 000 főt jelentett, s nekem pedig 676 hívem volt. Emellett a kormányzósági iroda felállítására, vikárius, levéltáros, pénzügyi ellenőr, gépírókisasszony, sofőr stb. Elmentem a nunciushoz, hogy most mit csináljak? Ez nincs és ezek a feltételek. Azt mondta a nuncius: egy lépést sem tovább, ilyen és hasonló, kicsi keleti egyházmegyék, azt mondta tréfásan, hogy ez „színházegyházmegye”, ezeket rövid időn belül a Szentszék meg fogja szüntetni és más rendszert vezet be, úgyhogy egy lépést se tegyék tovább az elismerésért. Engedelmeskedtem. Amikor megint Rómában jártam, elmentem a referensemhez, aki ugyanezt mondta: „Rövid időn belül hívatni fogjuk önt is és a hasonló kis keleti joghatósággal rendelkező püspököket és ezeket megszüntetjük, tehát visszaállítjuk hivatalosan a konkordátum előtti négy örmény rítusú plébániát a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség keretében. *Gugerotti* kijelentése 23 éve hangzott el, s azóta nem hívtak és nem szüntették meg.

Sz. Cs.: A római találkozón részt vettek az egész örménység vallási képviselői? Köztudomású, hogy az örmények egyházi szempontból is több részre tagolódnak.

J. Gy.: Az Örmény Katolikus Egyház, amelynek a legnagyobb része a száműzetésben, Bejrútban élő örmény katolikus pátriárkához tartozik, minden örmény katolikus püspökséget meghívott, hogy vegyen részt ezen az emlékmisén, amely olyan szempontból is különleges volt, hogy nemcsak a genocídiumra emlékeztek, hanem a pápa egyházdoktort is avatott *Nareki Szent Gergely* személyében. *Szurp Krikor Narekaci*, az első örmény

szentatya, szerzetes, aki egész életét kolostorban töltötte, 1005-ben halt meg. Az egyetemes örmény egyháznak is szentje, a leghíresebb középkori örmény misztikus költő, legismertebb műve a *Síralmak Kolostora Narekben*,

Törökországban, a Van-tó partján létezett, de 1915-ben a sírját is elpusztították, semmi nem maradt fenn. Ő a 36. az egyházdoktorok sorában, az első örmény. Az örmény katolikus egyházat a Bejrútban székelő ciliciai örmény katolikus pátriárka, *Nerszesz XIX. Péter Tarmouni* képviselte. (Egyházmegyés papok keresztnevükön, szerzetespapok rendi nevükön lesznek pátriárkák, de második névként Róma iránti tiszteletből felveszik a Péter nevet is, és azt számozzák.) A kettős ünnepre a nem katolikus örmény egyházat is meghívták. A hétmilliós Örmény Apostoli Gregorián Egyház részéről jelen volt a legfelsőbb *II. Karekin* katolikosz pátriárka, az „örmények pápája”, valamint *I. Arám* ciliciai örmény katolikosz is, akik a szertartás végén felszóltak, beszédük azonban erősen politikai színezetű volt. Ők *Szent Bertalan* apostol örményországi térítő munkájáig vezetik vissza gyökereiket (innen az apostoli jelző), de az alapítójuk valójában *Világosító Szent Gergely*, az örmény nép megtérítője (innen a gregorián megnevezés), a legfelsőbb katolikosz pátriárka az ő utódja. Az Örmény Köztársaság elnöke, *Szerzs Szargszjan* is részt vett a szertartáson, a diplomáciai testület, a szentszéki nagykövetek mellett. Az erdélyi örmény katolikusok képviseletében *Szakács Endre* vikáriussal vettünk részt az ünnepen, koncelebráltunk *Ferenc pápával* és az örmény katolikus egyház képviselőivel.

(*Keresztény szó*, 2015 július)